

AZ IRODALOMTÖRTÉNET TANÍTÁSA A KÖZÉP- ISKOLÁBAN.*

I.

Az irodalomtörténet tanításának módjáról és határaitól való vitatkozás időszerűségét épen e helyen szükségtelen részletes megokolás tárgyává tenni.

Sokan érezzük, gyakran hangoztatjuk, hogy ennek a kiválóan nemzeti tárgynak tanításában nincs meg az a kellő egyöntetűség, tudományos alapon szervezett s a gyakorlat által szentesített rendszeresség, mely minden sikeres tanítás alapját teszi. Az a fényes eredmény, mely a modern filológiai verseny bíráló jelentéséből kitűnik, talán inkább annak bizonyítéka, milyen lelkes, fogékony anyaguk van különösen a vidéki középiskoláknak; egyéb általános következtetések vonására ez az eredmény még nem látszik alkalmasnak. Hiszen a mindennapi életben, vizsgálatok, beszédek vagy társalgás alkalmával, sokszor tapasztaljuk, milyen csekély irodalmi műveltsége van a középiskolát végzett fiatal embernek. Épen ezért minden magyar pedagógusnak továbbra is minden tőle telhetőt el kell követnie, hogy a maga észrevételeivel, tapasztalatával e tárgyak tanításmódja tekintetében egy helyes elvi alapokon felépülő módszer megteremtését elősegítse.

Fontos és közérdekű a fenti kérdéstről való vitatkozás, mert középiskolai oktatásunknak gerincét az irodalmi tanítás képezi. A többi tárgy fejleszti tudásunkat, gyarapítja szakismeretünket, fegyelmezi gondolkodásunkat; de ami nemes útravalóval, erkölcsi tartalommal az iskola csak elláthatja az élet küzdelmeibe induló ifjúságot, azzal legnagyobb részt az irodalmi oktatás keretében ajándékozhatja meg a tanár növendékeit. Amire gondolok, nem az írók életrajzának ismertetése, sem a működésükre vonatkozó megjegyzések felsorolása, de módjával alkalmazott esztetika, erkölcsstan, művelődéstörténet, filozófia, história, szóval valóságos értelemben vett *nevelés-tan*. Ez a gondolat teszi középpontját azoknak a szerény észrevételeknek, melyeket tárgyamhoz fűzni kívánok.

* A M. Pæd. Társaság 1908. évi februáriusi ülésén tartott felolvasás.

Mielőtt azoknak az általános elveknek ismertetésére térnék, melyeket az irodalomtörténet tanításában nézetem szerint első sorban kell szem előtt tartanunk, néhány szóval meg akarok emlékezni a célról. Ennek pontos megjelölésére annyival nagyobb szükség van, mert a középiskolai tanterv s még a részletes utasítások is csak keretet adhatnak, melyet kitölteni a tanár feladata.

Talán nem járunk nagyon messze az igazságtól, ha ezt a célt a következő kettős feladatban látjuk kifejezve, melyeknek párhuzamos szemmeltartásával lehet csak igazi eredményekre kilátásunk. Az *első feladat*: ismertessük meg növendékeinket a nemzet szellemi életének fejlődésével, de csak főbb vonásaiban. Helyezzünk itt különös súlyt annak a kapcsolatnak bemutatására, mely politikai életünket — legalább a múltban — irodalmunkhoz fűzte; másrésztől annak a folytonosságnak tudatosá tételére, sőt szükségszerűségének feltüntetésére, mely a nemzet multját és jelenét összekapcsolja s jövő fejlődésének biztos alapját teszi. Ne mulasszuk el épen ezért az egyes korszakoknak oly rajzát adni, mely lehetőleg nagy íróink jellemző műveinek segítségével történjék. Történeti háttérű regényeink, nagyobb elbeszélő műveink, hazafias ódáink különösen alkalmasak az egyes korszakok megrajzolásához. Nemzeti hagyományainkhoz, megszentelt multunkhoz való komoly szeretet, ragaszkodás fakadhat az irodalom fejlődésének ilyen ismeretéből. Nagybecsű segédkönyveink e téren *A magyar irodalom kis tükre* s *A magyar irodalom főirányai*, melyek már egy-egy módszerüknél fogva arra tanítanak, hogy a mi oktatásunkat is bizonyos egységnek kell áthatnia, melynek meglétét vagy hiányát egyaránt megérzi a tanuló ifjuság.

A *második feladat*, melynek az első mellett sohasem volna szabad háttérbe szorulnia, az, hogy nevelő célból, a jellemképzés szolgálatában minél többet, minél jobban felhasználjunk abból a nagy kincsből, mely klasszikus íróink műveiben foglaltatik. Sokan a költészet elleni merényletnek tekintik, hogy a költők műveit esztetikai élvezésük mellett egyébre, erkölcsi nevelésre is felakarjuk használni. Véleményem szerint minden igazán klasszikus műalkotásban az erkölcsi jó s az esztetikai szép oly közel állanak egymáshoz, hogy azoknak párhuzamos keresése legalább a középiskolában nem okoz sem nehézséget, sem disharmóniát. Ezt az erkölcsi hatást nem agyonmagyarázással akarjuk elérni, de úgy, hogy az író a maga lelkével állítjuk az ifjuság fogékony lelke elé; mi a háttérbe vonulunk s csak esetről-esetre nyújtjuk segítő kezünket, támogatásunkat. Pedagógiai tapintat s esztetikai ízlés kellene hozzá, s akkor ezt a nehéznek látszó munkát nagy könnyűséggel végezhetjük.

Ezt a kettős feladatot tűzzük az irodalmi oktatás elé, hogy

támogassuk a középiskolát annak az ideális célnak elérésében, mely nemzeti érzésben erős, erkölcsi érzésben tiszta honpolgárok nevelésében vagy legalább az erre való önzetlen törekvésben határozódik meg.

Az irodalmi oktatás a mai viszonyok között általában két módszer szerint folyik. A régebbinek hívei a fősúlyt az életrajzokra s a tankönyvben megírott szöveg ismeretére helyezték. Szigorú pontossággal követelik az évszámokat, kiadások számát és dátumait. A kézikönyvekben lévő szépprózai szöveg legkisebb részletét sem engedik el, sőt gyakran annak szóról-szóra való elmondását kívánják. Így hallhatunk azután osztály- és érettségi vizsgálatok alkalmával gyönyörű, folyékony feleleteket egyes írókról olyanoktól, kik az illetők műveit legfeljebb ha egy-két szemelvényből ismerik. Joggal kérdezi ilyen esetben a csendes megfigyelő, van-e haszna, értéke az ilyen tanulásnak, s nem pusztítja-e el az a tanár az irodalmi művek költői szépségeit, ki ezt a lelketlő magolást irodalomtanításnak nevezi. Ennél a tankönyvből való tanításnál újabb az úgynevezett közvetlen módszer, mely mindent csakis az olvasmányokra alapít. Ennek hívei végig olvastatják a kézikönyv összes szemelvényeit, kezdve a *Halotti Beszéd*-től legújabb irodalmi termékeinkig. Azt hiszem, csakhamar belátjuk ennek a másik túlzásnak is hátrányait. Túlsok írótól össze-vissza olvasztva több apró kiszakított részt, világos benyomások helyett inkább zavart támasztunk tanítványaink gondolkodásában. E két szélsőség közötti átmenetben kellene azt a helyes irányt keresnünk, mely alkalmas a fent kijelölt cél elérésére.

Bár az irodalmi oktatás a középiskolának mind a nyolc osztályában folyik s a hat alsó osztályban való előkészítés ép oly fontos, mint a két utolsóban a betetőzés munkája, ez alkalommal csak a hetedik és nyolcadik osztály anyagának feldolgozás módjára szorítkozom, nem mulasztva el ismételt hangsúlyozni annak az egységnek fontosságát, mely a magyar irodalmi oktatást különösen az öt felső osztályban összekapcsolja.

Nem könnyű az anyag kiszemelése. Az irodalmi oktatást tanítványaim előtt nagy utazáshoz szeretem hasonlítani. Rövid idő alatt nagy területet kell bejárni; úgy tegyük tehát, mint az előrelátó utazó, ki napról-napra pontosan beosztja látmivalóját. Ami fontos, azt jól megnézi; ami lényegtelen, azt figyelemre, megállásra sem méltatja. Csakis ez úton lehet utazása igazán gyümölcsöző, így szerezhet hasznos tapasztalatokat. Ilyen pontos beosztást kell készítenie az irodalomtörténet tanárának, még pedig mindig a legnagyobb írók szemmel-tartásával. A mostani óraszám mellett nem lehet minden író t a legtöbb kézikönyvben előforduló terjedelemben tárgyalni, különben annak a veszedelemnek tesszük ki tanítványainkat, hogy a hetedik

osztályban Kazinczyig sem jutunk, s ennek következményeként a nyolcadikban jóformán megállás nélkül kell legnagyobbjaink klasszikus alkotásai mellett elszáguldanunk. Addig, míg méltányosabb órabeosztás nem jön segítségünkre, magunknak kell az anyag válogatását, megrostálását kellő bátorsággal és ízléssel végrehajtanunk.

Sokan azt szokták mondani, hogy előző olvasmányaik, irodalmi ismereteik nyomán a nyolcadik osztályú növendékek már úgy is jól ismerik Vörösmarty, Petőfi vagy Arany költészetét; felesleges tehát ezeket újra olvasni, ismertetni.

Ezt a mind esztetikai, mind pedagógiai tekintetben teljesen téves álláspontot a legnagyobb szigorúsággal vissza kell szorítanunk. Hiszen nem abban áll Vörösmarty költészetének ismerete, hogy tíz-tizenöt versére emlékezünk, esetleg tudunk belőlük pár sort idézni is. Egy-egy költeménynek valódi feldolgozása, az abban rejlő esztetikai és erkölcsi kincs értékesítése többszöri olvasás, minél részletesebb megbeszélés eredménye. Maguk a tanárok tudhatják legjobban, néha mennyi új képzet gazdagítja lelkük tartalmát, midőn tanítványaiknak egy-egy általuk már jól ismert költeményt magyaráznak.

Ez egyik fontos oka, lélektani magyarázata az igazán értékes műalkotások örökbecsű voltának. Mint ikertestvérük, vagy inkább örök mintájuk: a természet képeinek szemlélését sem lehet soha megunni s amint senki sem mondhatja, hogy bár gyakrabban látta például a Tátrát, annak összes szépségeit kiélvezte, ismeri: úgy a művészi szép nyilvánulásai, közelebbről a költői alkotások, mindig rejtenek magukban új szépségeket.

Sem idő, sem alkalom nincsen rá, hogy az irodalomtörténet anyagát most oly szempontból tegyem bírálat tárgyává, hogy két esztendei tanulmányaink alatt, mely írókkal, mily terjedelemben foglalkozunk. Ezt a munkát többeknek lehet csak hosszas megfontolás után elvégeznünk. Általános megjegyzésem csak az, hogy a hetedik osztályban jussunk el lehetőleg Széchenyiig, hogy az utolsó évben maradjon elég időnk legnagyobb íróink működésének beható ismeretetésére.

Az általános elvekről szólva, nem mulaszthatom el hangsúlyozni, hogy tanításunk sikerének biztosítása végett, kövessünk el mindent a kellő érdeklődés felkeltésére, ébrentartására. A tanítás lelkes munka: tanár és tanítvány közös érdeklődése teremthet csak igazi eredményeket. A növendékek részéről ennek az érdeklődésnek nem a tanártól vagy a tantárgytól való félelemben kell nyilvánulnia, — mint egyesek még ma is hinni szokták, — de abban a gyönyörűségben, amelyet lelkük képzeleteinek gazdagításában, tudásuk gyarapításában,

a költészet szépségeinek élvezésében helyes vezetés mellett mindig meg kell találniuk. A tanár érdeklődésének alapját, biztos forrását tárgyának, hivatásának őszinte szeretete teszi s ez az érdeklődés annál gazdagabb, annál termékenyítőbb lesz, minél jobban sikerült növendékeink rokonszenvét a tárgyalandó anyag iránt felkelteni. Ez a kölcsönös nemesítő hatás, mely tanár és tanítvány munkáját összekapcsolja, az a szemellátható eredmény, mely ennek nyomán fakad, egyike a tanítói pálya legnemesebb, legigazibb gyönyörűségeinek.

Az irodalomtörténet tanításában ennek az érdeklődésnek felkeltése végett — többek között — két igen hatásos mód áll rendelkezésünkre. Az egyik, melyet különösen hangsúlyozok, az egyes írók műveinek az osztályban való minél részletesebb olvasása. Olvasást mondok, nem olvastatást, mert, mint gyakran észrevehettük, csak az olyan olvasmány maradt meg igazán az emlékezetben, melyet a tanártól hallott az ifjuság, míg tökéletesen meddőnek bizonyult az a régibb módszer, mely az egyes költeményeket, néha versszakonként váltakozva, más-más tanulóval olvastatta. A másik mód, mely az előbbihez kapcsolódik, az olvasás közben való mérsékelt magyarázás s a tervszerűen keresztülvitt kérdéses vagy inkább megbeszélés.

A felolvasott költemény vagy prózai mű egyes helyeihez fűződő magyarázatok, az analógiák kerestetése jó alkalmat szolgáltatnak arra, hogy a tanulók gondolatait foglalkoztassuk s lekössük az egész osztály figyelmét.

Az érdeklődés felkeltésének ebből a két módjából következik, hogy az irodalomtörténet tanításában is igyekezzünk teljes mértékben érvényt szerezni a koncentráció elvének. Sokan félnek tőle, hogy nagyon elvezet a tárgytól, ha teret engednek szabadabb asszociációknak. Azt hiszem, hogy ez a félelem alaptalan, mert az irodalmi művek igazi élvezésének főtítka éppen abban áll, mennyi más képzetet vagy gondolatot képes bennem egy-egy mű felköltetni.

Ez a gondolatébresztés érvényesül akkor, mikor módot nyújtunk tanítványainknak arra, hogy más érdeklődési körből vett példákkal mélyítse valamely újonnan hallott műről szerzett benyomásait. Természetesen nagy gonddal kell arra ügyelnünk, hogy a merészen szárnyaló gondolatok el ne ragadtassák figyelmünket a mindig közép-pontban lévő irodalmi műtől s hogy az új képzetek mindig ez utóbbihoz kapcsolódjanak. Helyes mértéktartás céljából jó, ha bizonyos beosztást csinálunk arról, hogy főleg mily irányban kívánjuk a koncentrációt érvényesíteni. Többek között itt csak három irányról teszek említést, melyek első sorban érdemelnek figyelmet. Keressük a kapcsolatot a rokontárgyakkal, legyünk tekintettel az általános művelt-

ségre s ami már a célkitűzésből következik, helyezünk fősúlyt arra, hogy az erkölcsi, jellemképző, nevelő vonatkozásoknak a legteljesebb mértékben érvényt szerezzünk. Így szoktatjuk meg a növendékeket arra, hogy később, önálló korukban is mindig figyelemmel legyenek ezekre a szempontokra s így óvhatjuk meg őket a káros egyoldalúság veszedelmétől.

Abban az egy-két példában, melyeket bátor leszek szíves engedelműkkel bemutatni, igyekszem gyakorlatilag érvényesíteni azokat az általános elveket, melyeknek részletesebb ismertetésére e helyen ki nem terjeszkedhetem. Ha ezeket az elveket a maguk egészében a ma uralkodó tanítási rendszerrel szembeállítjuk, az előbbieket megvalósításának, érvényre jutásának fő akadályát az *elméleti oktatás* túlsúlyában lehet megtalálnunk. Mintha csak az volna a célunk, hogy a stilisztika elvont szabályait megtaníttassuk, nem pedig az, hogy az ifjakat képesekké vagy legalább fogékonyakká tegyük a stílus szépségeinek megértésére. Mintha elfelejtenénk, hogy az egyes elméleti tantárgyak, stilisztika, retorika, poetika csak segédtudományok s maga az irodalom történetének ismerete is csak eszköz az irodalmi műveknek, a bennük nyilvánuló egyéni és nemzeti vonásoknak megértésére.

Inkább gyakorlati irányú fejtegetéseim kapcsán nem keresem azokat az okokat, melyek nálunk az elméleti oktatásnak kétségtelenül túl nagy teret biztosítanak irodalomtanításunkban. Külföldi példákra hivatkozva csak a módot szeretném bemutatni, mellyel a mai tanterv keretében is a lehető legjobban lehet a gyakorlati irányt az elméletivel szemben érvényesíteni. A porosz, francia és angol középiskolák már tanterveikben is a gyakorlati oktatás alapján állanak.

Ha a hozzánk legközelebb állót, a porosz tanterveket vesszük szemügyre, arra az érdekes tapasztalatra jutunk, hogy ottan a két felső osztály növendékei a saját nemzeti irodalomtörténetünk elméleti részéből kevesebbet tanulnak, mint amennyit minálunk egy-egy ambiciózus kollegánk magyar fiúktól a német irodalomtörténetből megszokott kívánni. Talán nem lesz érdektelen, ha magyar fordításban közlöm a porosz tantervnek a német irodalom tanítására vonatkozó rendelkezését.

Írásbeli (házi és iskolai) dolgozat egy iskolai év alatt *körülbelül* (etwa) nyolc készítettő, melyeknek tárgya felváltva a német irodalom s a rokontárgyak köréből veendő.

Olvasmányok. Válogatott szemelvények a *Nibelungenlied*-ből; a *Gudrun*. Walthar von der Vogelweide néhány költeménye eredeti vagy fordított szövegben. Ehhez kapcsolva áttekintése a nagyobb germán mondaköröknek, de csak amennyiben az a német mondák megértéséhez szükséges. Hasonló áttekintése az udvari epikának (a *Parzival* tartalmával);

az udvari lírának s ezek mellett a német nyelv fejlődésének főbb jelenségei. — A 16. és 17. század fontosabb íróinak műveiből csak néhány mutatvány közlendő. — *Klopstock* élete és jelentősége; néhány ódája s a *Messias* pár jellemző részlete.

Lessing élete és művei; jelentősebb drámái: szemelvények prózai műveiből, főleg a *Hamburgische Dramaturgie*-ből s a *Laokoon*-ból. — *Goethe* élete és főművei, tartalmi összefoglalása a tőle már az alsóbb osztályokban olvasott költeményeknek. Behatóbban tárgyalandó gondolati lírája. *Hermann und Dorothea*, *Götz*, *Egmont*, *Iphigenie* s ha lehetséges, *Tasso*, nemkülönben fontos részletek prózai műveiből, főleg a *Dichtung und Wahrheit*-ből.

Herdert és *Wieland*-ot *Goethe* fejlődésének történeténél kell felemlíteni. — *Schiller* élete és főművei. Ifjúkori drámáit csak röviden kell megbeszélni; a többiek, amennyiben még nem olvasták volna őket, részletesen kell ismertetni. Kulturhistóriai jelentőségű költeményei, gondolati lírája s prózai műveiből alkalmas szemelvények. — *Kleist Prinz von Homburg*-ja s ezzel kapcsolatban egy pillantás a romantikus költészet fejlődésére és jelentőségére. Kívánatos *Grillparzer* valamelyik alkalmas drámájának (*Sappho* vagy *Das goldene Vlies*) olvastatása. — Az alsóbb osztályokban újabb költőktől olvasott szemelvényeket alkalmas módon össze kell állíttatni és kiegészíteni. — Ezeken kívül a gimnáziumban *Shakespeare*-től, a reáliskolában görög költőktől kell olvastatni drámákat fordításban. — Összefoglaló visszatekintés a költői műfajok fejlődésére. Rövid utalás a német és antik versforma közti különbségre. Prózai olvasmányokul világtörténelmi, művelődés- és irodalomtörténeti, esztetikai és filozófiai tárgyúak ajánlhatók. — Alkalomadtán költői részletek könyv nélkül való megtanulása s gyakorlása a tárgyaknak szabad előadásban való feldolgozásával.

A rendelkezésemre álló idő alatt nincs módomban a francia és angol tantervet hasonló részletességgel megismertetni; csak annyit kívánok megjegyezni, hogy egyikben sem találkozunk elméleti retorikai vagy poétikai tanulmányokkal s az irodalomtörténet tanulása is teljesen olvasmányok alapján történik. Különösen becsek azok az utasítások, melyek az angol irodalmi olvasmányokhoz vannak fűzve s melyek általános pädagogiai értékűek.

Visszatérve a mi viszonyainkra, mindenekelőtt azt kell elismernünk, hogy nálunk elszigetelt helyzetünk, sajátos nemzeti létünk nagyobb mértékben teszi szükségessé, hogy az ifjuság előtt irodalmunk fejlődésének teljes képét adjuk, mert hiszen ez nemzeti életünk fejlődésének visszatükrözése. Nem kívánunk abba a túlzásba esni, hogy a mai rendszeres irodalomtörténetet kiküszöbölve, a tanítást tisztán olvasmányokra alapítsuk. Csak arra kell teljes mértékben törekednünk, hogy az elmélet rovására az eddiginél sokkal nagyobb teret engedjünk a gyakorlati oktatásnak. Az irodalom tanításának művé-

szete abban áll, hogy meg tudjuk itélni, mely írónál, mely korszakok jellemzésénél van multhatatlanul szükség hosszabb elméleti fejtegetésre, viszont melyeknél mondható ez az elméleti tárgyalás feleslegesnek. Nemzeti költészetünk remekeit a maguk egészében okvetlenül kellene olvastatnunk s magyaráznunk a felsőbb osztályokban, s módot kellene nyujtanunk arra, hogy csak a főbbeket említve, Kölcsey *Paraenesis*-ét, az *Ember tragédiájá*-t, Vörösmarty, Tompa, Petőfi és Arany költészetét a legbehatóbb magyarázat tárgyává tegyük, illetőleg együtt olvassuk növendékeinkkel. Hiába jellemezzük a legszebben a Toldi-trilógiát, ha tanítványaink nem ismerik a középső részt, a *Toldi szerelmé*-t. A magyarság szellemi tőkéje van ezekben a művekben felhalmozva, mely végtelen nagy a maga gazdagságában s ható erejében egyaránt.

Az első feladat tehát, ami reánk, magyar tanárookra vár: az irodalmi olvasmányoknak pontos meghatározása s didaktikai feldolgozása. Válogassuk ki, mit olvastassunk s adjunk egymásnak útbiztosítást arra, hogy ez az olvasatás milyen szempontok szerint történjék. Konkrét alakban is leszek bátor ezt az indítványt beterjeszteni s társaim buzgalmát, érdeklődését tekintve, a legszebb reményeket lehet egy ilyen módszeres kézikönyvnek minél előbbi megvalósulásához fűzni. Olyan segédkönyvet nyerne ez által a magyar tanárság, mely pótolná csaknem egészen a mai kézikönyveket, s az irodalmi művek ismeretén alapuló igazi műveltség alapvetője lenne.

II.

A mostani beosztás s az adott viszonyok mellett több ízben tettem kísérletet a nyolcadik osztályban az újabkori irodalomnak főleg együttes olvasmányokon alapuló ismertetésével. Legyen szabad még egy kis időre szíves türelmükkel visszaélve azt a módszert bemutatni, mellyel *Kisfaludy Károly*, *Eötvös József* és *Tompa Mihály* költészetét szoktam növendékeimmel megismertetni.

Igen fontos dolog, amire talán nem szoktak mindig kellő figyelmet fordítani, hogy a magunk példájával igyekezzünk tanítványainkat arra szoktatni, hogy minden tárgyalandó anyagot kellő bevezetéssel tudjanak ellátni. Ez azért is tanulságos, mert a növendék kénytelen tárgyát előre jól átgondolni s annak valamely jellemzőbb részéhez való átmenetül gondolatait messzebbre kiterjeszteni. *Kisfaludynál* igen alkalmas bevezetések például a klasszicizmus és romantizmus összehasonlítása vagy a két Kisfaludy élete és költészete közötti eltérések. Utalás Jókai *Mégis mozog a föld* c. regényének főhősére. A vidéki irodalmi középpontok összefoglalása. A *Kazinczy* és *Kisfaludy talál-*

kozása c. festmény bemutatása. Irodalmunk vezéralakjai. stb. Valamelyik hangulatos bevezetés s néhány méltató szó után áttérünk költeményei olvastatására. Olvasunk négyet-ötöt a *népdalok*-ból; azután a három *elégiát* (*Mohács, Honvágy, Erzsébet*), a híres *Pipa-dalt*; *Bánkódó férj, Sastoll, Budai harcjáték* c. elbeszélő költeményeit. Balladáái közül *Zuárd, Álmatlan király, Epréscsény* esetleg a Karácsonyjé címűeket. Minden költeménynél megismerttetendő az alapgondolat, melyet lehetőleg a növendékekkel kell kitaláltatni; az esetleges irodalmi összehasonlítások: Zuárd-Erlkönig; Kölcsey és Kisfaludy balladáái között. Egyes verstani s esztetikai kérdések. A költeményekhez fűzhető életrajzi magyarázatok. (*Honvágy*.) Magyar költők művészi ábrándjai (Katona, Jókai, Petőfi, Arany). Stilisztikai észrevételek. Él magyar, áll Buda még. A vitt Pozsony remeg, Buda-, Mohács-, Nándornál elfutó... Rákos, Rákos hova lettél!... költészetének összefoglalása. Problémák. Eltalálja-e a népies hangot? Micsoda haladást mutat előzőivel szemben?

Költeményei ismertetése után röviden összefoglaljuk életrajzi adatait. Anyja halála. Berzsenyi-Kisfaludy-Petőfi. Cseresznyés uram mint irodalompartoló. Az *Auróra*-kör. Első sikere a dráma terén. Ezeket a részeket összefüggő előadás keretében mondjuk el, de kérdésekkel, összehasonlításokkal vigyázunk arra, hogy az egész osztály együtt foglalkozzék.

Ha a növendékek verstani és poétikai készsége elegendő, az eddig tárgyalt anyagot három óra alatt igen jól el lehet végezni. Ezek után következik komoly, majd vig drámáinak ismertetése. *A tatárok, Ilka, Kemény Simon* csak röviden jellemzendők. (Sok hazapuffogtatás . . .) Részletesebb ismertetést kíván Stibor. Beczkó — Lear bolondja. Anachronizmus. Romantika. Költői nyelv. Irene. Mikes-Bolyai. A tragikum. E két utóbbiból a jellemzőbb jelenetek felolvasandók.

Vígjátékai közül ismerteknek kell feltételeznünk A *kérők*-et és a *Csalódások*-at. A *pártütők* népies jeleneteinek olvasása. A vígjátékok jellemzése. Mindenesetre mellőzendő oly vígjáték tárgyának elmondása, melyet a növendék nem ismer. Novellái. Befejezés. Szerkesztő pálya. Halála.

Hat-hét óra alatt a vázolt módszer segítségével sikerül megértetnünk Kisfaludy pályáját s azt, miért tartjuk őt újabb irodalmunk vezérének, nagy költőink nagy mesterének. A feleltetésnél meg kell kívánnunk az összes olvasott és tárgyalt művek szabatos ismeretét. Egy-két verset könyv nélkül s a hosszabbakból a jellemzőbbeket okvetlenül meg kell taníttatnunk. Bár a kérdés mindig úgy történik, hogy a kérdést az egész osztálynak adjuk meg s azután szólítjuk a

felelőt, adjunk alkalmat, hogy a növendék szükséghez képest önálló egészben is tudjon számot adni s ne várjon mindig újabb kérdésekre. Igyekezzünk mellékkérdésekkel a koncentrációt érvényesíteni. Ezek maguktól vetődnek fel s elevenné teszik a tanítást.

Eötvös József méltatása, az a csodálatos harmónia, mely élete és működése között feltalálható, esztetikai s erkölcsi szempontból egyike a legszebb tárgyakkal. Hatalmas pályájához alkalmas bevezetések töbek közt: a regényirodalom fejlődése; a három regényíró főúr, a demokrácia bajnokai (Óriási változás, Nagy Pál *ne stultiset*) irodalmi triumviratusok; az író élete és művei közötti összhang; (Listius, Kölcsey) *Végrendelet*. Kit nem hevít korának érzeménye . . . A költészet kedves játékká süllyed . . . Helyes-e ez, mint esztetikai elv? A bevezetés után elolvassuk annyira jellemző költeményeit. A vár és a kunyhó, A zászlótartó (a nép és nemességre való célzatával) *Én is szeretném . . . A megfagyott gyermek, Búcsú, Újszülött gyermek halála, A sajka, Mohács*, melyekhez életrajzi s erkölcsi magyarázatok fűződnek.

Regényírói pályáját mindig életével kapcsolatban három korszakra osztjuk. Ifjúsága csalódásait foglalja magában a *Karlsruasi*. A cselekvő politikus eszméit fejezik ki a *Falu jegyzője s Magyarország 1514-ben*. A szemlélődő bölcselkedés termékei a *Növérék s a XIX. század uralkodó eszméi*.

Ezek közül legalább kettőt mindenki el kell olvastatnunk Buzdítás, önképzőkör, ifjúsági könyvtár. A tanár minden regényről mondja el összefüggő egészben a maga észrevételeit. A *Karlsruasinál* különösen *genesis*e érdekel (Árvízkönyv, — Árvízi hajós — 38. — József nádor) A mű alap gondolatához fűződő erkölcsi észrevételek fontosabbak a tartalom elmondásánál. Egy-két jól megválogatott részlet gondolatbőség és stílus szempontjából is bemutatandó. Gondolatok. Laroche Foucauld. Pascal. Chateaubriand.

A *Falu jegyzőjével* kapcsolatban terjeszkedjünk ki pár szóval a régi és modern közigazgatásra. Itt lehet szó az irányregényekről, azok nagy hatásáról (Tamás bátya kunyhója, Nyomorultak). Centralizáció, jobbagyság helyzete, börtönjavítás, statárium stb. stb. *Magyarország 1514-ben*, a jellemzés és korfestés, összevetés Jósikával. Regényíróink milyen korszakok jellemzését adják? Jókai művészete. Eötvös eszméinek győzelme. A *Növérék* ismertetésekor szólhatunk a pedagógiai irányú regényekről (Rousseau, Pestalozzi stb.) s felvethetünk egy-két nevelési kérdést is. *Problémák*. Miért választott két nővért Eötvös? A XIX. század uralkodó eszméiről csak általában, nemzeti-ségi eszme, államfilozófiai művek. Eötvös és a külföld. Eötvös szónoki művei a retorikai ismeretek alapján.

A feleltetés természetesen azoknak a regényeknek alapján történik, melyeket a tanuló olvasott. Tartalmi kivonatoknak nem lehet nagy értéket tulajdonítani, épen ezért nagyon kell vigyázni arra, hogy kérdéseinkre legalább nagyjából, pontosan elkészüljünk s teljes mértékben érvényesítsük a koncentrációt.

Tompa működéséhez több szép bevezetést lehet találnunk. Ilyenek például: A népköltészet jelentősége. Népköltési gyűjtemények. Tompa-Petőfi-Arany költői triászja szembeállítva a három főrangú regényíróval. *Szent a küszöb, melyen beléptem én . . .* Egyénisége vallásossága, természetszeretete. Esetleg elolvasunk egy-két versét, mely jellemző költői felfogására, lelkületére. *Itthon vagyok . . . A költő fiához*, melyben oly hatalmas kifejezése van a költői önérzetnek s annak a nemes erkölcsi felfogásnak, melyet az író a költészetről táplál.

A költőkben a nép jár koszorúval s ők azok, kik milliók közt, milliókért fenn éreznek, fenn gondolkodnak. Szükséges, hogy olyan bevezetést találjunk, mely jellemző és hangulatos legyen, anélkül, hogy mesterkéltté, vagy színésziessé váljék. Kötteményei közül *55-öt* olvastunk az idén nyolcadik osztályos növendékeimmel. Ezeknek felsorolásával nem untatom tisztelet hallgatóimat, inkább taláalomra említek egyet-kettőt a hozzájuk fűzött magyarázat kedvéért.

Falusi kép egyike legmeghatóbb családi kötteményeinek. Az öreg pár látogatására hazajött ifju családnak rajza összekapcsolandó először Tompa életrajzi adataival; másrésztől keressük azokat a kötteményeket, leírásokat a magyar költészetben, melyekben a falusi családi élet rajzát látjuk. *Családi kör. A téli esték. Jókai regényei.* Erkölcsi tanulságok is hozzáfűzhetők: Ez az asszony, bár nagy nemből eredett, szüleiként tartja a két öreget . . . Én az enyém, enyéme a tiéd . . . Mily szép a lelkek szövetkezése. Találunk-e kedvesebb képet annál, mikor az öreg nagyanyát unokái ölelik, cirógatják «édes anyám, nagyanyámnak» nevezik s a jó öreg asszony még éjszaka is nyugtalanul hánykolódik az ágyon, bajlódik a boldogsággal, szívével! Mért, hogy ily nap éltünkben csak kivétel! Ez a köttemény nemcsak esztetikai, de didaktikai szempontból is annyi szépséget rejt magában, hogy még az sem nevezhető kárbavesztett fáradságnak, ha tanár egy egész órát szán a megbeszélésre.

Tompa élete rajzát úgy sem kell külön elmondani; magas esztetikai problémák sem merülnek fel az ő költészetének magyarázása közben; épen azért lehet kötteményeit az ifjusági erkölcsi érzéseinek nemesítésére használni. Mily szépen tanít az apró családi örömök megbecsülésére, mily tapasztalattal figyelmeztet arra, hogy a boldogságra kevés csak a jelen s hogy emlékezés nélkül olyan a szív, mint

a beszédes húrjától megfosztatott hárfa. Zárjuk magunkba a pillanatnyi boldogságot s tartogassuk hév napokra, bús napokra, hisz a gyémánt is a nappal magába szítt fénytől világol a vak éjszakán. Az erkölcsi életnek alig van oly kérdése, melyet fel ne vetne költeményeiben. Milyen örök igazság például:

Mert akit szeretünk, míg ajka mosolyog,
Búbánatában is legyünk osztályosok!
Vegyük el a csapást, mikép a jó napot,
'S egymást ne hagyjuk el, ha a sors elhagyott!

Még tréfás humorában is mennyi életbölcesség: Nemcsak írni, írni, élni is kell. Jónás deák. Mennyire aktuálisak a gazdaember ömlengései az örök magyar vágyával, ki evés előtt dönti fel a tálat s a nagyozolás tipikus képével: pestit majmol debreceni, debrecenit túri.

Petőfi képzeletének mindenhatósága új világot teremtett. Lehet-e nemesebb hivatása a magyar tanárságnak, mint az ő költészetét megismertetni az ifjúsággal? Nem beszélni kell róla s követelni, hogy aprólékos pontossággal tudják tanítványaink hányt-vetett életének minden állomását, de olvasni, még pedig szeretettel, érzéssel, gondolkodással. Milyen óriási pedagógiai erő van az ő költészetében. Mennyit veszít az a külföldi ifjúság, mely nem élvezheti ennek a legnagyobb nevelőnek tanításait!

Nagyon sokat lehetne még e kérdéstről mondani s jól érzem, nem sikerült beváltani előadásom elején tett ígéretemet. Azt azonban talán elértem, hogy szives figyelmüket az irodalom oktatásának nemzeti s erkölcsi fontosságára ismételten felhívhattam. Mi vagyunk hivatva arra, hogy nemzetünk multja és jelenje között élő kapcsolatot teremtsünk, azáltal, hogy nemzetünk szellemi életének — legmagasabb nyilvánulásában, költészetében — tolmácsolói, magyarázói vagyunk. Hivatásunk magasztos voltából merítsünk erőt, kitartást, hogy minél nagyobb sikerrel vegyük ki részünket a közös munkából, a magyar nemzeti nagyság jövődjének megépítéséből.

Dr. MIKLÓS ELEMÉR.

AZ ERDEI ISKOLA.¹

I. Míg a szellemileg gyenge iskolaköteles tanulók részére már évtizedek előtt alapítottak külön *kisegítő osztályokat és iskolákat*,²

¹ Ugyanily címen a nagyközönség számára írtam kivonatos ismertetést az *Uránia* 1897. évfolyamának 451—455. lapjain.

² L. *Gyenge tehetségűek oktatása* című előadásomat. M. P. 1899.